

Modernleşme Çağında Osmanlı Askerinin "İktidar"la İmtihanı

Prof. Dr. Adem Ölmez

“Modern ordunun isyan girişimlerinin amacı hükümeti ya da padişahı değiştirerek yeni bir iktidar ortamı kurmaktı.”

Osmanlı ordusu en köklü değişimi 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile yaşadı. “Vakay-ı Hayriyye” denilen bu olay ile, ordunun modernleşmesi için önemli adımlar atıldı. Bilindiği gibi klasik dönemde Osman-

lı ordusu İstanbul'daki belli alanlarda ihtisas yapan askerlerle taşradaki sipahilerden oluşurdu. Kapıkulu Askerleri denilen İstanbul'daki ihtisas askerleri, topçu, humbaracı, lağımcı gibi teknik görevleri yerine getiren ocaklar ile taktik görevleri yerine getiren Yeniçeri Ocağı'ndan oluşurdu. Kapıkulu Askerleri “devşirme usulü” ile toplandığından “adanmış neferler”di. Arkalarında düşünecek varlıkları olmayan bu neferler, cihad ve fütuhat duyguları ile yetiştirilir ve ordunun en vurucu gücünü oluştururdu. Sayısal olarak Osmanlı ordusunun beşte birini teşkil eden Kapıkulu Askerleri'nin en önemli kısmı Yeniçerilerdi. Sipahiler ise taşrada savaş için yetiştirilir, giderleri toprakların gelirlerinden sağlanırdı. Klasik dönemde, Osmanlı ordusunun beşte dördünü oluşturan Tımarlı Sipahiler, taşranın tarımsal gelirleri ile yetiştirildiğinden maliyeye yükü olmazdı.16. Yüzyılda İstanbul'dan 20 bin kişi ile çıkan ordu cihad bölgesinde 100 bini geçen güçlü ve dinamik bir güç olurdu.

Osmanlı klasik çağının büyük zaferlerini kazanan bu ordu, taktik, teknik ve disiplin bakımından dünyanın en başarılı kara ordusunu oluşturuyordu. Ancak dünyadaki gelişen şartlara ayak uyduramadığından 17. Yüzyıldan itibaren başarıları azalmaya başladı. Eğitim ve teknik donanım olarak geride kalması ile ordudaki disiplinsizlik ve başıbozukluk arttı. İstanbul'da yaşayan askerlerin en kalabalıkları olan Yeniçeriler, lakayt davranışlarda bulunmaya başladılar. Menfaati zarar görenlerin bürokratların kışkırtması ve Yeniçerilerin varlıklarını sürdürmemeye endişesi birçok isyana neden oldu. Yeniçeriler, kendi yerlerine gelişen şartlara göre yetiştirilen yeni bir ordunun oluşturulmasından çekinir hale geldiler. Disiplinsizliklerinin ilk önemli örneği Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sırasında vefatı üzerine görüldü. Askerler İstanbul'a dönerken, yolda padişahın vefatını öğrenerek “cülüs bahşişi” istediler. Tecrübeli sadrazam Sokollu Mehmed Paşa bu konuda ikazlarda bulunmasına rağmen, Kanuni'nin yerine geçen oğlu II. Selim, “cülüs bahşişi” dağıtılmasında aceleci olmadı. 46 yıldan bu yana padişah değişikliği olmadığından cülüs bahşişi almak için sabırsızlanan askerler Topkapı Sarayı'na gitmekte olan yeni padişahın yolunu keserek rahatsızlıklarını ortaya koydular. Sultan II. Selim bu olayı çok büyütmeden askerlerin bahşişlerini dağıtmak suretiyle kapattı. Ancak 1566'da yaşanan bu gelişme ile asker-in disiplinsizliği görülmeye başladı. Bundan sonra Yeniçeriler 1826'da kaldırılışlarına kadar sürekli isyan ettiler. İktidar değişikliğinden menfaati olanların “oyuncağı” haline geldiler.

Bu isyanlar sonunda birçok bürokrat ve hükümdar feda edildi. Genç hükümdar Sultan II. Osman'ın (1604-1622) orduda reform yapma niyetinin anlaşılması üzerine katledilmesi, Sultan III. Ahmed'in (1673-1736) Patrona Halil İsyanı'nda (1730) tahttan indirilmesi ve Sultan III. Selim'in (1761-1808) Kabakçı Mustafa İsyanı'nda (1807) öldürülmesi bu kabilden olayların en trajik olanlarıdır. Üç asra yakın devam eden bu çatışmalı süreç Osmanlı müesseselerinin bozulmasıyla eş zamanlı olarak yaşandı.

Askeri Zihniyette Dönüşüm

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, yeni bir dönem başladı. II. Mahmud (1785-1839) yüzyıllardan bu yana tecrübe edilerek geliştirilmiş askeri yapıyı tamamen kaldırarak yerine Batı tarzı bir askeri sistem kurmak istedi. Bu amaçla arayışlara girdi. Öncelikle Fransa yardımıyla modern bir ordu kurmuş olan Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan (1769-1849) yardım istedi. Ondan umduğu yardımı göremeyince, Batı'ya yöneldi. Bu yıllarda en iyi örnek Fransızlardı. Zaten Mehmed Ali Paşa da Fransa'yı örnek alarak yeni ordusunu kurmuştu. Çünkü ihtilalden sonra bütün Avrupa'ya meydan okuyan Napolyon Fransa'sı büyük başarılar kazanmıştı. Fransa'nın bu başarısı kurduğu askeri yapı, askeri teknikler ve yeni eğitime bağlıyordu. II. Mahmud, Fransa'dan ve diğer Avrupa

devletlerinden gelen uzmanların yardımı ile yeni ordu Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kurdu. Bu ordu Anadolu'dan toplanan askerlerle Batı tarzında teşkilatlandı. Askerin hekim ihtiyacını karşılamak üzere 1827'de Mekteb-i Tıbbiye, subay ihtiyacını karşılamak üzere de 1834'de Mekteb-i Harbiye kuruldu. Daha sonraki dönemlerde de askeri idadi ve rüşdiyeler kurularak bu alanda eğitimin yaygınlaşması sağlandı.

Askerlik mesleğindeki modernleşme sadece askeri teknikler konusunda değil, aynı zamanda askerin zihniyet yapısında da büyük değişimler yaşanmasını sağladı. Bundan sonra Batı'nın tekniği yanında "düşünme" ve "yaşam biçimi" de Osmanlı ordusunda görülmeye başlandı. Askeri mekteplere Batılı zihniyetin girmesi, askeri mekteplerde Pozitivist, Materyalist ve Natüralist görüşlerin yaygınlaşmasına zemin hazırladı. 19. Yüzyılın ortalarında Mekteb-i Harbiye sadece taktik ve teknik olarak değil aynı zamanda zihniyet olarak da yeni bir anlayışı temsil eder hale geldi. Yeni zihniyette subaylar yetişmeye başlayınca, iki farklı subay tipi görülmeye başlandı. Bunlar alaylardan yetişen ve geleneği temsil eden alaylı subaylar ile yeni açılan okullardan yetişen mektepli subaylardı. Bu subay sınıfları arasında ister istemez çatışma başladı. Alaylılar kazandıkları mevzileri ellerinden kaçırmak istemiyor, mektepliler ise zamanın şartlarında eğitim aldıklarından kendilerini "üstün" görüyorlardı. 19. Yüzyılın ortalarına kadar

Kavalalı Mehmed Ali Paşa

Alaylı askerler, yeni okullardan mezun mektepli subayları önemsemedi. Hatta kıtalarda onlarla askeri uygulamaları bilmedikleri için hakaret ettiler. Ancak bu durum çok geçmeden mektepli subayların lehine değişti. 19. Yüzyılın sonlarına doğru mektepli subaylar en itibar gören, modern askeri teknikleri bilen, devletin ihtiyaç duyduğu komutanlar olarak algılanmaya başlandı. Geleneksel yöntemlerle eğitim almış, alayda yetişmiş subaylar eskiyi, mektep mezunu subaylar ise yeniyi temsil eder hale geldi. Mektepli subaylar toplumun “değiştirilmesi”, “geliştirilmesi” ve “dönüştürülmesi”nin görevleri olduğunu düşünüyorlardı. Osmanlı Devleti’nin Batılı zihniyetle gelişiğine inanıyorlardı. Yeni subayların bu kanaatleri, “toplumu biçimlendirmek” için onları cesaretlendirdi. Bazen de kendi menfaatlerini bu düşüncelerinin arkasına saklayarak siyasi irade ile çatışmaya kadar girdiler. Bu çerçevede siyasi iktidar ile askerlerin çatıştığı olaylar yaşandı. 19. Yüzyılın ortalarından başlayan bu olaylar günümüze kadar devam eden bir silsileyi oluşturdu.

Kuşkusuz modern ordu mensuplarının iktidarı elde etme ayaklanmaları, Yeniçeri isyanları ile aynı nitelikte değildir. Yeniçeri isyanları herhangi bir ideoloji olmadan, bürokratların ya da menfaatleri zarar gören kişilerin kışkırtması ile çıkmıştı. İsyanlarda dile “kanun-ı kadim”den başka bir talepleri yoktu. Buna karşın modern ordu mensuplarının

isyan girişimleri hükümeti ya da padişahı değiştirerek iktidarı elde etmekte. Bu yolla arzuladıkları güç dengelerini oluşturarak, istedikleri ideolojik ortamı yerleştirmek istiyorlardı.

Modern Askerler ve İktidar

Mekteplerden mezun subaylar 19. Yüzyılın ortalarında varlıklarını hissettirmeye başladılar. Her ne kadar orduda sayısal olarak az olsalar da genel kabul gören bir seviyeye ulaştılar. Yeni bir değer olarak ortaya çıkan bu subayların iktidarı elde etmek için iştirak ettikleri ilk olay Kuleli Vak’ası’dır. Eylül 1859’da yaşanan Kuleli Vak’ası, Tanzimat’ın ünlü veziri Mehmed Emin Âli Paşa (1815-1871) döneminde yaşandı. Aslında olay Padişah Abdülmecid (1823-1861) aleyhine oluşan bir muhalefet hareketinin isyana dönüşmeden tespit edilmesinden ibaretti. Ancak Osmanlı’da siyasi ve fikri dönüşümün yaşandığı bir dönemde görülmesi olayı daha da önemli hale getirdi.

Olayın amacı yarı resmi Ceride-i Havadis gazetesinde “Bazı eşhasın saltanat-ı seniyye aleyhinde ika-ı fitne ve fesat kastiyle bir ittifak-ı hafı” olarak belirlendi. Olaya karışanlar arasında Abdülmecid saltanatından memnun olmayan Ferik Çerkes Hüseyin Paşa, Arnavud Cafer Paşa, Tophane-i Amire ketebesinden Arif Bey ve İmâlât Meclisi azasından Rasim Bey vardı. Ayrıca ulemeden Beyazid Medresesi müderrislerinden Şeyh Ahmed de vardı. Olayın ortaya çıkması,

Mirliva Hasan Paşa'ya üyelik teklif edilmesi ile oldu. Hasan Paşa üyelik teklifini reddedince yetkilileri grubun varlığından haberdar etti. İsyân hazırlığındaki grup Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplantı halinde iken basıldı. 13 Eylül 1859'da bu baskın ile 41 kişi yakalanarak Kuleli kışlasına hapsedildi. Bundan dolayı olay "Kuleli Vak'ası" olarak yaygınlaştı. Yakalanan bu kişiler Sadrazam, Şeyhülislam, Serasker, Meclis-i Âli-i Tanzimât, Meclis-i Vala ve Meclis-i Dar-ı Şuray-ı Askeri reislerinden kurulu bir heyet tarafından yargılandı. Cemiyetin kurucularından dördüne idam, üyelerine de değişik cezalar verildi. Sultan Abdülmecid verilen cezaları katil olmadığı için yumuşatarak idama mahkum edilen Arif Bey ve Binbaşı Rasim Bey'i müebbet hapse, Süleymaniyeli Ahmed ve Hüseyin Daim Paşa'yı kalebentliğe gönderdi.

Süleymaniyeli Ahmed ve Arif Bey Magosa'ya, Rasim Bey ve Hüseyin Daim Paşa Akka'ya gönderildiler. Bab-ı Seraskeri'de yargılaması yapılan Cafer Dem Paşa Kuleli'ye götürülürken denize atlayarak intihar etti. Tophane-i Amire katibi Bekir Efendi Limni'de, Kabataş Karakol memuru istihkam yüzbaşısı Osmanpazarlı İbrahim Ağa ve Mühendishane yüzbaşılardan Süleymaniyeli Süleyman Paşazade Ali Bey ve kardeşi Hasan Rodos adasında müebbet kürek cezasına çarptırıldı. Diğer basit suçlular ise hafif cezalara çarptırıldılar. Olayı haber veren Mirliva Hasan Paşa ise ferikliğe (korgeneralliğe) terfi ettirildi. Siyasi iktidarı ele geçirmek için hazırlanan bu kişilerin amaçları değişik şekillerde yorumlandı. Üç farklı yorumdan birisi, Tanzimat reformlarına karşı gelişen "irtica" bir hareket olduğu yönündedir. Uluğ İğdemir, 1937'de yazdığı Kuleli Vak'ası Hakkında Bir

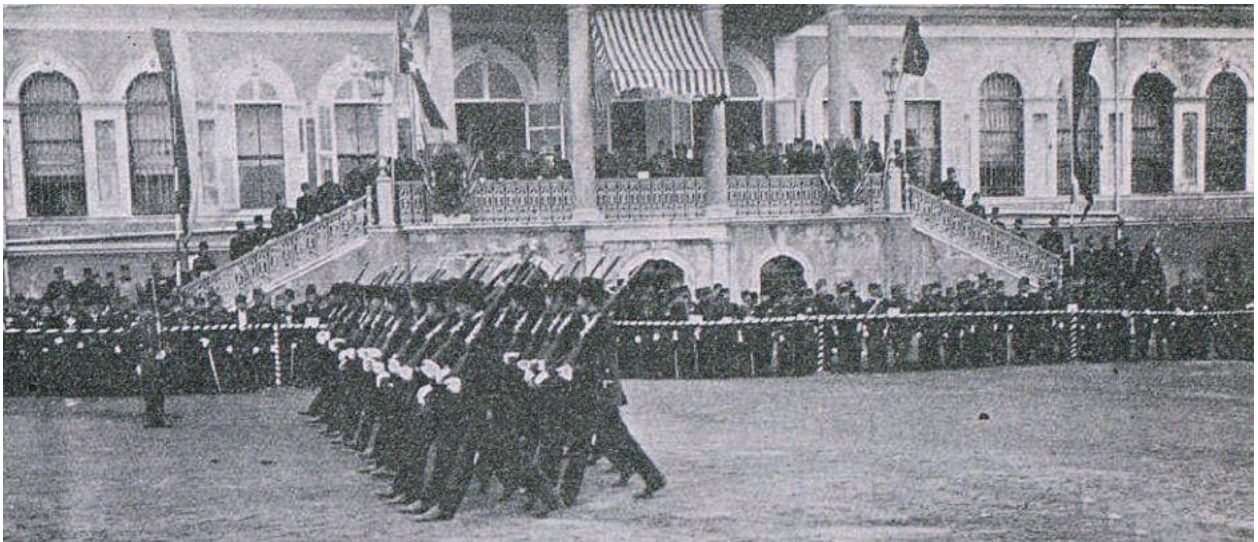
Araştırma adlı kitabında olayı Tanzimat'ın getirdiği yeniliklere karşı bir tepki olarak değerlendirdi. İkinci görüş olayın "hürriyetçi" bir hareket olduğu yönündedir. Bu görüşü savunanların başında Vambery ve Ahmed Bedevi Kuran gelmektedir. 3 Haziran 1909 tarihli Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde Yeni Osmanlılar'ın etkisiyle oluşmuş, ülkede Meşrutiyeti ilan etmek isteyen hürriyetçi bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Burada Kuleli Vak'ası "hareket-i inkılâbcuyânın mukaddimesi" olarak değerlendirilmiştir. Ebüzziya'nın Tasvir-i Efkâr'da çıkan Yeni Osmanlılar Tarihi adlı tefrikasının 245. numarasında intişar eden bir mektupta Namık Kemal'in Şeyh Ahmed için "erbab-ı hürriyetin şeyhürreisidir" sözü bu tezi destekler niteliktedir.

Namık Kemal ile Şeyh Ahmed'in aynı zamanda Kıbrıs'ta sürgün hayatı yaşaması Kemal'in Şeyh Ahmed'den etkilendiği ve İslami görüşlerinin bu etkiyle şekillendiği iddia edilmiştir. Kuleli Vak'ası ile ilgili üçüncü görüş ise, olayın destekleyicisinin Şehzade Abdülaziz olduğu yönündeki değerlendirmelerdir. Bu görüş, olaydan sonra yakalananların fazla ceza almaması ve Abdülaziz'in padişah olmasından sonra olaya karışanların affedilmeleri argümanları ile savunulmuştur. Bu görüşler hepsinin ortak yanı mevcut iktidarı elde etmek için yapılan çalışmalar olmasıdır. Bu olaydan sonra "askerin ajandası"na yeni bir not girmiştir. Ülke istedikleri gibi yönetilmezse diğer toplumsal kesimlerin de desteği ile iktidarı ele geçirmek üstün nitelikteki subayların görevleri arasında görülmeye başlanmıştır.

Kuleli Vak'ası'ndan sonra asker daha da güçlendi. Mekteb-i Harbiye ilk mezunlarını verdi. Yeni yeni kıtalarda görünür hale gelmeye başladı. Kuleli Vak'ası'ndan 17 yıl sonra, meşru siyasete yeni bir müdahale daha yaşandı. Abdülaziz'in saltanatından memnun olmayanların oluşturduğu bürokratlar Hüseyin Avni Paşa'nın çevresinde toplanarak yeni bir girişimde bulundular. Hüseyin Avni Paşa Mekteb-i Harbiye'nin ilk kurmay subaylarından birisiydi. İhtilal Midhat Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz'le geçinememesi ile başladı. Bu devlet adamları 10 Mayıs 1876'da dersleri boykot ederek gösteri yapan Beyazid ve Süleymaniye medreseleri talebelerini desteklediler. Hatta Midhat Paşa talebelere dağıtılmak üzere para gönderdi. Talebelerin isteği üzerine padişah Abdülaziz, 12 Mayıs Cuma günü Mütercim Rüşdü Paşa'yı sadrazamlığa, Hasan Hayrullah Efendi'yi şeyhülislamlığa, Hüseyin Avni Paşa'yı seraskerliğe, Midhat Paşa'yı ise Meclis-i Vükela üyeliğine memur yaptı. Böylece talebenin nümayişi sona erdi ve Abdülaziz aleyhtarı asker ve bürokratlar hükümete gelmiş oldular. Yeni kadro işbaşına geldikten sonra, ihtilal hazırlıklarına başladılar. Abdülaziz'in hal'i için Fetva Emini Kara Halil Efendi'den fetva istediler. Midhat Paşa kendisine "Padişah mülk ve milleti tahrip ve Müslüman beytülmalını israf etti. Halkın halini ıslah için tahttan indirilmesi düşünülüyor. Buna şer'an cevaz var mıdır? diye sordu. Kara Halil Efendi de, "Bu hayırlı işe şarşaf kadar fetva veririm" diyerek cevap verdi. Bu fetva üzerine ihtilal çalışmaları hızlandı. Hüseyin Avni Paşa'nın Paşalimanı'ndaki yalısında toplanan ihtilalciler, nasıl hareket edeceklerine karar verdiler. Dar-ı Şuray-ı Askeri reisi Müşir Redif Paşa ve Yeni Osmanlılara yakınlığı ile bilinen Askeri Mektepler Nazırı

Süleyman Paşa'nın da desteği alındı. Süleyman Paşa'nın çalışmaları ile 30 Mayıs 1876'da Dolmabahçe Sarayı denizden ve karadan kuşatıldı. Şehzade Murad Dolmabahçe Sarayı'ndan alınarak Bab-ı Seraskeri'ye getirildi. Burada Sadrazam, Şeyhülislam ve Midhat Paşa yeni padişaha biat ettiler.

Askerin zoruyla tahttan indirilen Sultan Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı'ndan alınarak Topkapı Sarayı'na getirildi. Burada III. Selim dairesine yerleştirilmek istendi. Ancak Abdülaziz müteessir olarak, "Beni Sultan Selim gibi burada itmam etmek isterler" diyerek, yeni padişah Sultan Murat'tan "mahall-i mahsus" tayinini istedi. Bu istek üzerine Sultan Murad, Abdülaziz'i Feriye Sarayı'na naklettirdi. Abdülaziz burada kaldığı sırada, Damad Mahmud (Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın eşi) ve Nuri Paşalar ve Sultan Murad'ın Başmabeyncisi Fahri Bey'in emirleri ile getirilen 3 hademe tarafından katledildi. Bu üç hademe Pehlivan Mustafa, Cezayirli Mustafa namındaki pehlivanlar ve diğeri ise Hacı Ahmed adındaki bekçiydi. Abdülaziz, 4 Haziran'da odasında bilek damarları kesilmiş vaziyette bulundu. Olay yerine devlet erkânından ilk gelen kişi olan Hüseyin Avni Paşa, eski Sultan'ın naaşının Feriye Karakolu'nun kahve ocağına taşınmasını sağladı. Bundan sonra olup bitenleri Hüseyin Avni Paşa kontrolü altında gerçekleşti. Hüseyin Avni Paşa, doktorların serbestçe rapor hazırlamalarına mani olarak olaya intihar süsü vermeye çalıştı. Bu niyeti sezen başta Hekimbaşı Marko Paşa (1814-1888) olmak üzere birçok doktor sahte rapor hazırlamaktan kaçındılar. Hüseyin Avni Paşa alt rütbeli doktorlardan oluşan bir heyete müphem ifadelerle dolu bir rapor hazırlattı. Olay 6 Haziran 1878'teki Ceride-i Havadis gazetesinde intihar olarak ilan edildi.

Ali Suavi

Sultan II. Abdülhamid ve Askerler

Abdülaziz'in tahttan askeri güçle indirilmesi, başarıyla sonuçlanmış askeri girişim oldu. Abdülaziz'in yerine V. Murad (1840-1904) hükümdar olunca, onu tahta çıkaranlar istedikleri yönetimi kurabileceklerini düşünmüşlerdi; ancak beklemedikleri olmadı. V. Murad rahatsız olduğundan yönetim işlerini yürütebilecek bir durumda değildi. Üstelik ortam da gerginliğini sürdürüyordu. Bu sırada Abdülaziz'in eşlerinden Neşerek Kadın Efendi'nin kardeşi olan Çerkes Hasan, 15 Haziran 1876'da Midhat Paşa'nın konağında toplantı halinde olan kabineyi basarak, Hüseyin Avni Paşa ve Raşid Paşa'yı öldürdü. Bu olay zaten psikolojik sorunlar yaşayan yeni hükümdür Sultan V. Murad'ın sağlık durumunu daha da kötüleştirdi. Çok geçmeden V. Murad akli melekelerinde zayıflığından dolayı ülkeyi yönetemez hale geldi. Sultanın bu halinden dolayı cülüs töreni bile yapılamamıştı. V. Murad'ı tahta geçiren Midhat Paşa ve arkadaşları padişahın bu halini görerek II. Abdülhamid'le anlaşma yoluna gittiler. II. Abdülhamid Meşrutiyet'i ilan etme şartıyla V. Murad'ın yerine hükümdar yapıldı. Ancak gelişmelerden yeni Sultan II. Abdülhamid de etkilenmişti. Abdülaziz'in hal'i, Çerkes Hasan Vak'ası ve V. Murad'ın başına gelenler onu da tedirgin etmişti. Bu dönemde Avrupa'daki ve Rusya'daki hükümdarında suikastlara maruz kalmaları onu daha da etkilemişti. Dönemin askeri ve siyasi şartları da sorunlarla doluydu. Padişah olur olmaz, 93 Harbi'nin başlaması, Rus

ordularının Yeşilköy'e kadar gelmesi, Rumeli'den savaştan kaçan Müslüman ahalinin İstanbul'a dolmaya başlaması dayanılmaz sorunlar olarak karşısında duruyordu. Padişah bütün bu olayların yaşandığı dönemde savaş hakkında ileri geri konuşan mebusları bahane ederek Meclis'i tatil etti. Ancak bu girişimi sorunların bitmesini sağlamadığı gibi yeni sorunlar çıkardı. Ötedenberi Yeni Osmanlılar'ın içinde yer alan Ali Suavi'nin Meşrutiyet'i yeniden getirmek için bir ihtilal girişiminde bulunmasına zemin hazırladı. Çırağan Vak'ası denilen bu olayda Ali Süavi, ideolojik beklentilerini gerçekleştirmek için, Arnavut göçmenlerinin mağduriyetlerinden yararlandı. 20 Mayıs 1878'de yanına birkaç yüz Filibe'li muhaciri alarak, Çırağan Saray'ını bastı. Niyeti V. Murad'ı alarak padişah yapmaktı. Harem dairesine girerek mahlu sultan Murad'ın kolundan tutarak "Sultan Murad çok yaşa" naraları atmaya başladı. Ancak olaya müdahale eden Beşiktaş Karakolu muhafızı Hasan Ağa (Yedi Sekiz Hasan Paşa) Ali Suavi'nin başına bir sopayla vurarak öldürdü. Açılan ateşte 23 göçmen de öldü. II. Abdülhamid bir komisyon kurdurarak olay hakkında inceleme başlattı. Bu soruşturma sonucunda Divan-ı Harp olaya karıştığı düşünülen kişileri cezalandırdı. Sultan II. Abdülhamid bütün bu olayların etkisiyle hassaslaşarak askeri denetim altında tutmanın yollarını aradı. Askeri yönetim mekanizmasını ele alabilmek için kendisine yakın askerlerden oluşan Askeri Teftiş Komisyonu'nu kurdu. Askeri okullarda sıkı bir disiplin uygulayarak sadık subaylar

yetiştirmek için çalıştı. Bütün bunlara rağmen, belli bir zihniyette yetiştirilen subaylar, Sultan Abdülhamid rejiminin muhalefet merkezleri haline geldi. Mekteb-i Harbiye’de padişah aleyhine girişimler yaşandı. Sultan sadık komutanlarından Zeki Paşa’yı (1849-1914) Askeri Okullar Komutanlığı’na getirerek subay adaylarını kontrol altına almak için çalıştı. Zeki Paşa, askeri okullarda sadakatın ön plana çıktığı bir eğitim süreci başlattı. Ancak bu çalışmalar askeri okulları birer muhalefet merkezi haline gelmesini önleyemedi. Bu muhalefet 1889’da İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kurulması ile sivillerle bütünleşmeye başladı. 20. Yüzyılın başlarına gelince bu muhalefet bütün Anadolu’ya yayıldı ve vergi gösterileri şeklinde tezahür etti. Askerin muharrik gücüyle olgunlaşan muhalefet Makedonya’da başlayan hareketle eyleme dönüştü. Makedonya’daki ayrılıkçı çetecilerle mücadele eden İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubu subaylar Meşrutiyet’i ilan etmek için isyan etti. Önce Niyazi Bey dağa çıkararak padişahı Meşrutiyet’i ilan etmesini istedi. Bunu diğer Cemiyet mensubu subaylar takip etti. Sultan Abdülhamid dağa çıkan subaylara karşı tedbir almaya çalışmışsa da başarılı olamadı. 23 Temmuz 1908’de Rumeli’de oluşan fiili durumu kabullenmek zorunda kaldı. 24 Temmuz’da da resmen Meşrutiyet’i ilan etti. “Askerin süngüsü” ile II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi askerin daha da güçlenmesine kontrol edilen değil, kontrol eden bir güç haline gelmesine neden oldu. II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonraki gergin

dönemde, alaylı mektepli çatışması zirveye tırmandı. Çünkü II. Meşrutiyet mektepli zabitlerin eseri olarak görülmüştü. Mektepli olmayanlara hayat hakkı tanınmamaya başladı. Aslında bu iki kesim temsil ettikleri kesimlerin iktidarı için mücadele ediyorlardı. Geleceği temsil ettiği düşünülen mektepli zabitler her alanda hakim olmaya başladı. Alaylı subaylar peyderpey ordudan atılmaya başlandı. Bu sosyo-psikolojik ortam asker arasında gerginliklerin artmasına neden oldu. Bu gerginliğin yansımaları basım mensupları ve halk arasında da görüldü. Kısacası toplum patlamaya hazır bomba gibi olmuştu.

“Askerin Süngüsü” ve Hürriyet

II. Meşrutiyet’in sembolü “yenilik” olmuştu. Her alanda yenilik yapılması beklenti haline gelmişti. Ancak bu yenilik sevdası muhaliflerin ve rahatsızların ortaya çıkmasına neden oldu. Rahatsızlığın en önemli kısmı subaylardaydı. “Hürriyet ve meşrutiyet, askerimizin süngüsüyle” kazanıldı diyen mektepli zabitler istedikleri düzeni kurmaya çalışıyorlardı. Mektepli subaylar, alaylı subaylara iyi davranmadıkları gibi, işten atmışlardı. Tensikat uygulamaları çerçevesinde 1400 alaylı zabitin işine son verilmişti. Öte yandan menfaati zarar gören İngilizler de gizli çalışmalarla toplumu tahrik ediyordu. Özellikle basının kullanılarak halk içinde ikilik artırılıyordu. Bütün bunlara bir de siyasi muhalefet eklenince ülkedeki zıtlık zirveye tırmanmış oldu. İsyanın ilk kıvılcımı Meşrutiyeti korumak için Makedonya’dan İstanbul’a getirilen Avcı Taburları’nın

dördüncüsünde çıktı. Askerler subaylarını hapsederek isyan başlattılar. Emir komutanın olmadığı bir ortamda alt düzey askerler “Şeriat İsteriz” diyerek Meclis-i Mebusan önünde toplanmaya başladılar. Kalabalık ulema, bahriyeli askerler ve halkın da desteklemesi ile kısa sürede büyüdü. İsyanın öncülüğünü Arnavud Hamdi Çavuş, bölük emini Mehmed ile kamacı ustası Arif yapıyordu. İsyancılar ilk günden mektepli zabıtlere savaş açmışlardı. Mektepli subaylar kaçarak canlarını kurtarmak için saklanmaya başladılar. Gelişigüzel hareket eden isyancılar Meclis’e gelen Adliye Nazırı Nazım Paşa’yı, Ahmed Rıza zannederek öldürdüler. Sultan II. Abdülhamid isyanı önlemek için, isyancıların talepleri doğrultusunda Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi yerine Tevfik Paşa kabinesini atadı. Yeni kabine daha ılımlı isimlerden oluşmuştu. Harbiye Nazırı olan Gazi Ethem Paşa asker arasında dolaşarak isyandan vazgeçirmeye çalışmaya başladı. Askerin subaylarına itaat etmesini istediği nutuklar verdi. Ancak olaylar çığırından çıkmıştı. Bediüzzaman Said-i Kürdi’nin dediği gibi, “yedi renk sür’atle çevrilirse yalnız beyaz görüldüğü gibi,

o ayrı ayrı matlaplardaki [isteklerdeki] fesadâtı [bozgunculuk] binden bire indiren ve avâmı anarşiliktен kurtaran ve efrad elinde kalan umum siyaseti mucize gibi muhafaza eden lâfz-ı şeriat yalnız görüldü”. Bütün talepler “şeriat isteriz” sloganı altında birleşti.

Öte yandan İstanbul’daki gelişmeler Rumeli’de endişe ile takip ediliyordu. Meşrutiyeti korumak ve kollamak için Selanik’teki 3. Orduda bir hareketlilik başlamıştı. Azınlıkların ve halkında katılmasıyla kalabalık iyice arttı. Hareket Ordusu denilen bu kuvvet heterojen bir yapıya sahipti. Abdülhamid karşıtı olan bütün unsurları içeriyordu. Padişah gelen ordunun İstanbul’da bir çatışmaya neden olacağından endişe ederek hükümete bu konuda telkinatta bulunarak, çatışmaya girilmemesini emretti. Harbiye Nazırı Gazi Ethem Paşa da Selanik’ten gelen askerlerle çatışma yoluna gitmedi. İstanbul’da bazı mevzi olaylar dışında çatışma görülmedi. Hareket ordusu kısa sürede İstanbul’a hakim oldu. 14 günlük isyancı askerler döneminde kurulan düzen yeniden değişmiş, artık İstanbul’da İttihatçı subaylar hakim olmuştu. Olay sırasında Almanya’da bulunan Enver

Meclis-i Mebusan

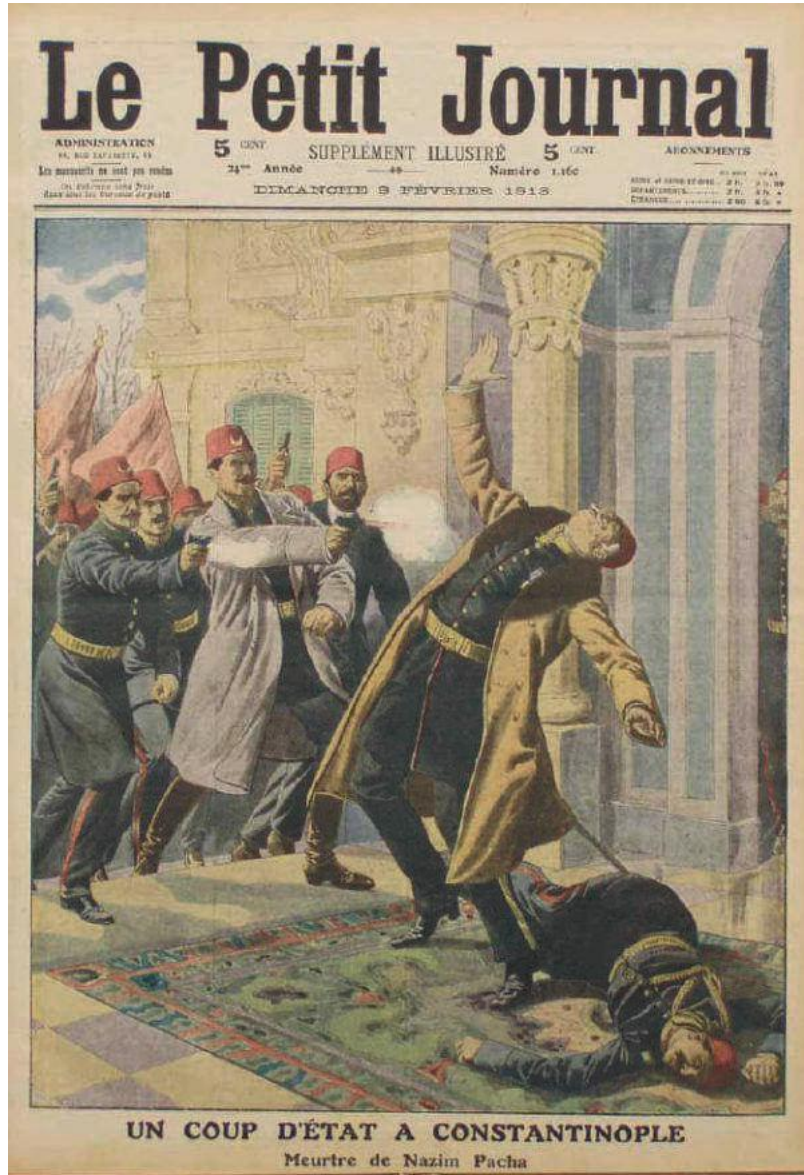
Bey, alelacele gelerek Hareket Ordusu kurmay subayı oldu. İsyân tersine dönerek, mektepli subayların hakimiyeti ile sonuçlandı. Meclis-i Mebusan 27 Nisan 1909 tarihli oturumunda Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verdi. Böylece askerın isteği doğrultusunda V. Mehmed Reşad yeni hükümdar oldu. Bundan sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti daha fazla etkili olmaya başladı. Her ne kadar iktidarı kullanacak insan kaynağına sahip olmasa da vazifeye getirdiği kişiler vasıtasıyla iktidarı kullanmaya çalıştı. Bu dönemde İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenen hükümetlerin yaptığı icraatların en önemlisi tensikat çalışmaları oldu. 31 Olayı'ndan önce başlatılan düzenlemeler bu dönemde daha da arttı. Alaylı askerlerin işine son verilmesi çalışması önceki uygulamalardan farklı olarak kanunlar çıkarılarak yapıldı.

Bu gelişme üzerine Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa ve ardından da diğer bakanlar istifa ettiler. Said Paşa hükümeti de meclisten güvenoyu almasına rağmen 16 Temmuz 1912'de istifa etmek zorunda kaldı. İttihatçılar iktidardan uzaklaşmış oldular.

Yeni dönemde herkesi kucaklayabilecek bir isim olan Ahmet Muhtar Paşa, 22 Temmuz 1912'de yeni hükümeti kurdu. Halaskar Zabitan Grubu, askerın siyasete girmesine karşı olduklarından hükümette yer almadı. Bu hükümetin ilk icraatlarından birisi seçimlere karar vermek ve meclisi feshetmek oldu. Ne var ki 8 Ekim 1912'de çıkan Balkan Savaşları hızla devam ediyordu. Düşman orduları Edirne'ye kadar gelince, padişah 29 Ekim 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa yerine Kamil Paşa'yı atadı. Kamil Paşa'nın savaşın Osmanlı Devleti'ne zararını en aza indirmek için çalışmaya başladı.

Halaskarlar ve Babiâli Baskını

31 Mart Olayı'ndan sonra daha önce başlayan alaylı - mektepli ikiliği şiddetlenerek devam etti. Alaylı askerlerin tasfiyesi bu ayrılığı daha da güçlendirdi. 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti, siyasi çatışmayı daha da artırdı. 11 Aralık 1911'de ara seçim yapıldı. Bu seçimde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu Tahir Hayreddin, İttihatçıların adayı Dahiliye Nazırı Memduh Bey'i geride bıraktı. İtilafçıların bu başarısı muhalifleri cesaretlendirdi. Orduda Halaskar Zabitan adında İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir grup oluştu. 1912 Mayıs ve Haziran aylarında teşekkül etmeye başlayan bu grup Makedonya'da isyan birlikler ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkisi vardı. Prens Sabahaddin ise fikri ve mali destek sağladı. Arnavutluk isyanını önlemekle görevli bazı subaylar daha önce İttihatçıların yaptığı gibi dağa çıktılar. Temsilcileri vasıtası ile de hükümete bir muhtıra verdiler. Muhtırada meclisin feshedilmesi ve Kamil Paşa başkanlığında bir hükümet kurulması isteniyordu. Aksi takdirde yönetime el konulacağı belirtiliyordu.

Bu çalışmalarla, 1913 başlarında savaşın seyri cepheden barış masasına döndü. Saltanat Şurası, 22 Ocak'ta Dolmabahçe Sarayı'nda toplanarak kabinenin barış konusundaki tutumuna destek verdi. Kabinenin hazırladığı taslakta Edirne Osmanlı sınırları içinde kalıyordu. Ancak bütün bu çalışmalar İttihatçıları ikna etmek için yetmedi. Kamil Paşa görüşmelerde Edirne'yi Osmanlı sınırları içinde tutmaya çalışırken, İttihatçılar Kamil Paşa'nın Edirne'yi düşmana bıraktığı propagandasını yapıyorlardı. Halk galeyana gelmişti. İhtilal için şartlar hazır. Bu şartlar içinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı askerler harekete geçtiler. Enver Bey, etrafındaki 8-10 arkadaşı ile 23 Ocak 1913'te beyaz atına binerek Nuruosmaniye Şeref sokaktan Babıali'ye doğru yürümeye başladı. Yanında Yakub Cemil, Mümtaz, Mustafa Necib, Ömer Naçi gibi Cemiyet'in önde gelenleri vardı. Talat Bey ise önceden giderek hazırlıkları denetlemişti. Enver Bey bir kahraman edası ile Babıali'ye

doğru yürüyünce, onu görenler, Cemiyeti sempati besleyenler ve önceden hazırlanmış insanlar gruba katılmaya başladı. Kalabalık Babıali'ye gelince, peşlerine takılanlarla kalabalık bir grup haline geldiler. Kabinenin toplantı halinde bulunduğu bir anda Babıali'ye giren baskıncılar engel olmaya çalışanları vurdular. Dışarı çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa da Yakub Cemil tarafından vuruldu. Bundan sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti yeniden yönetime geçmiş oldu. Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazam olmasını sağlayarak istediği düzeni kurmaya çalıştı. Enver Bey kısa sürede terfi ederek ordu komutanlığına kadar yükseldi. Enver Bey "paşa" olduktan sonra Başkomutan Vekili olarak ülke yönetiminde en önemli etkiye sahip kişi oldu. Bu etkisi 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonucu İttihatçıların ülkeyi terk etmesine kadar devam etti. Bu baskın, Osmanlı Devleti'nde askerlerin son iktidar talebi oldu. Başarıyla sonuçlandı. Ancak bu girişim Türkiye Cumhuriyeti döneminde de askerlere örnek oldu.

SONUÇ

Osmanlı askerinin iktidarla “ımtihani” yaklaşık dört asır devam etti. 16. Yüzyılın sonlarından 19. Yüzyılın başlarına kadar Yeniçeriler; 19 Yüzyılın başlarından 20. Yüzyılın başlarına kadar da modern askerler iktidarı elde etmek için güç kullandılar. İlk dönemde İstanbul’daki Yeniçeriler, menfaatleri zarar görenlerin kıskırtması sonucu isyan etmişlerdi. İkinci dönemde modern askerler ise “zihinlerinde tasarladıkları doğrular” çerçevesinde “ülkeyi kurtarmak” için silah kullandılar. Modern askerlerin silahla iktidarı elde etmek istemesi, Kuleli Vak’ası’ndan Babıâli Baskını’na kadar birçok olaya neden oldu. Meşru iktidarlar yıkılarak yerine, çıkarlarına uygun yönetimler kurulmaya çalışıldı. Bu girişimler Osmanlı Devleti’nin siyasi, mali ve idari dirayetini ve gücünü kaybetmesine neden oldu.

Liyakatsiz kişilerin yönetime geçerek, ülkenin zaman ve güç kaybetmesine zemin hazırladı. Cumhuriyet döneminde Osmanlı’da prototipi görülen askeri darbeler benzer tarzlarda uygulandı. Asker aslı görevi olan ülke savunmasını bırakarak, ülkeyi yönetmek için birçok defa siyasi iktidarı elde etmeye çalıştı. Bu girişimler Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ülkenin güç ve itibar kaybetmesine neden oldu.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, İttihad ve Terakki, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ali Cevat, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Bediüzzaman Said Nursi, Divan-ı Harb-i Örfî, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Çelik, Hüseyin, Ali Suavi ve Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Düzen, Cem, “Kuleli Vak’ası”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2015.
- Eroğlu, Nazmi, “Arnavutluk İsyanından Muhafif Bir Cuntaya: Halaskâr Zabitân Grubu”, Köprü, 80 (2002), s.81-92.
- İğdemir, Uluğ, Kuleli Vak’ası Hakkında Bir Araştırma, TTK Yayınları, Ankara, 1937.
- Kuntay, Midhat Cemal, Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1946.
- Küçük, Cevdet, “Abdülaziz”, DİA, C.1, s.179-185.
- Küçük, Cevdet, “Babıâli Baskını”, DİA, C.4, s.389-390.
- Küçük, Cevdet, “Mehmed V”, DİA, C.28, s.418-422.
- Orpilyan, Sarkiz, Sultan Abdülaziz’in Katilleri, Artin Asodoryan Matbaası, Dersaadet, 1326.
- Ölmez, Adem, “Askerî Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, Tarih Dergisi, 43 (2006), s.77-89.
- Ölmez, Adem, Gazi Ethem Paşa ve Dönemi, TTK Yayınları, Ankara, 1913.
- Uçman, Abdullah, “Ali Suavi”, DİA, C.2, s.445-448.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.VII, TTK Yayınları, Ankara, 1983.

